

Я. В. МОТЕНКО, канд. іст. наук, доцент НТУ «ХП»;
Є. К. ШИШКІНА, канд. іст. наук, доцент НТУ «ХП»

ВИЗНАЧАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ У ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

У статті аналізуються дослідження російських і українських науковців пострадянської доби, пов'язані з проблемою формування національної історичної концепції. Окреслено визначальні тенденції розвитку української і російської історичної науки наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст.

Ключові слова: історіографія, концепція, плюралізм, тенденція.

Вступ. Серед багатьох аспектів українсько-російських міждержавних стосунків на початку ХХІ ст. особливої актуальності набуває пошук взаєморозуміння в сфері гуманітарних відносин.

Мета дослідження, постановка задачі. В зв'язку з цим було б доцільним проаналізувати визначальні тенденції розвитку історичної науки в Україні та Російській Федерації у пострадянський період (1991 – 2012 рр.), оскільки саме історична освіта є однією з найважливіших складових державної гуманітарної політики.

Аналіз основних досягнень і літератури. Розпад СРСР зумовив звільнення учених-суспільствознавців від тотального контролю держави, було значно розширено джерельну базу досліджень. Визначальною тенденцією розвитку для української і російської історіографії 1990-х рр. стала критика досягнень та спростування теоретико-методологічної бази радянської історичної науки. Особливо викривальний характер мали дослідження присвячені історії Лютневої революції 1917 р., Жовтневого перевороту та Громадянської війни [4 – 7; 10 – 12; 18 – 21; 24, 35 – 38; 40, 41, 44].

Важливою ознакою досліджень у галузі історії стало освоєння теоретико-методологічних надбань світової науки. Так, наприклад, українські і російські історики досить оперативно опанували концепцію тоталітаризму, відтак саме поняття і явище «тоталітаризму» стали ключовими для них на початку 1990-х рр. [1, 14]. Об'єктом і предметом наукового дослідження стали тоталітарна держава і суспільство, які висвітлювалися в контексті масових репресій, політичної цензури і розкриття феномену сталінізму [8, 15, 43].

Протягом наступних десятиріч важливими тенденціями розвитку історичної науки в Україні та Російській Федерації стали плюралізм суджень і перехід від монологічної до діалогічної історії. Предметом перманентної дискусії у наукових колах суспільствознавців України і Росії є проблема етногенезу українського і російського народів, належність культурної спадщини Київської Русі, характер правових відносин Війська Запорозького і

Московської держави [13, 22, 29, 42, 48, 49]. Слід відзначити, що інтерес науковців до історії Пізнього Середньовіччя в Україні і Росії зумовив появу окремого напрямку в історіографії – «козакознавства» [3, 12, 27, 39, 53]. Так, наприклад, у складі Інституту історії України НАН України існує Науково-дослідний інститут козацтва. За ініціативи Інституту історії України було проведено низку наукових заходів, присвячених 500-річчю українського козацтва (1991 р.), 400-річчю від дня народження гетьмана Б. Хмельницького (1995 р.), 350-річчю початку Національно-визвольної війни (1998 р.), підписанню «Березневих статей» 1654 р. (2004 р.). У значній кількості публікацій розкривається міжнародно-політичний статус Української козацької держави, висвітлюються відносини гетьманських урядів з Московською державою, досліджуються стосунки українського і донського козацтва [2, 16, 47]. У 2010 р. у м. Подольську почав працювати Науково-дослідницький центр з вивчення історії козацтва. Протягом 2001 – 2010 рр. в Російській Федерації було захищено понад 160 дисертацій, присвячених вивченню феномену козацтва [48, С.45].

Поступове формування українськими і російськими науковцями національних концепцій історії власних держав актуалізує проблему подолання етноцентризму в історичних дослідженнях, деконструкції усталених міфологем, використання нових підходів (системного і цивілізаційного) у висвітленні подій минулого [50]. Певний досвід співпраці українських і російських істориків у цьому напрямку віддзеркалюють роботи: «Нариси історії Росії» та «История Украины: научно-популярные очерки» [51, 52]. Автори даних робіт — провідні українські і російські науковці, члени Спільної російсько-української комісії істориків, створеної рішенням Президії Російської академії наук і Президії Національної академії наук України. Авторські колективи запропонували широку панораму національного історичного процесу в Україні і Росії, відтворюючи сукупність його політичних, соціальних, економічних і культурних аспектів.

Однак, було б передчасно говорити про формування українсько-російської концепції бачення спільного історичного минулого. Як свідчить аналіз останніх робіт, дедалі впливовішою тенденцією у розвитку російської історіографії 2000-х рр. стає етатизм, через призму якого розглядаються події пов'язані з утворенням СРСР, індустріалізацією та колективізацією в УСРР, розв'язанням українського питання в роки Другої Світової війни. Натомість, значна частина українських науковців розглядає перебування українських земель у складі СРСР як етап національного історичного розвитку, що переважно мав негативні наслідки [9, 17, 23, 25, 26, 28, 30 – 34, 45, 46].

Висновки. Таким чином, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. визначальними тенденціями розвитку української і російської історичної науки є відмова від одіозних концепцій радянської історіографії, методологічний

плюралізм, діалогічність, інтерес до здобутків світової історіографії і визначення власних проблемно-тематичних пріоритетів.

Список літератури: 1. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн./ Білас І. Г. - К.: Либідь – Військо України, 1994. 2. Брехуненко В. Стосунки українського козацтва з Доном у XVI – середині XVII ст. / Брехуненко В. – Київ – Запоріжжя: РА – «Тандем – У».1998 – 336 с. 3. Великая Н. Н. Казаки Восточного Предкавказья в XVIII-XIX вв./ Великая Н. Н. - Ростов-на-Дону, 2001. - 278 с. 4. Венков А. В. Антибольшевистское движение на юге России на начальном этапе гражданской войны./ Венков А.В.- Ростов-н/Д, 1995.- 128 с. 5. Веркеенко Г.П., Минаков С.Т. Московский поход и крушение "добровольческой политики" генерала А.Деникина./ Веркеенко Г.П., Минаков С.Т. - М., 1993. - 282 с. 6. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада: Навч. посібник / Міжнародний фонд "Відродження"./ Верстюк В. Ф — К. : Заповіт, 1997. — 341с. 7. Верстюк В.Ф. Махновщина. Селянський повстанський рух на Україні 1918 –1921./ Верстюк В.Ф. - К.: Наук. думка, 1992. -368 с. 8. Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917-1927) / Ганжа О.І. – К.: Вид-во Ін-ту історії України, 2000. -208 с. 9. Гареев М. А. Готовил ли Советский Союз упреждающее нападение на Германию в 1941 году?/ Гареев М. А. // Война и политика. 1939-1941 : [Сб. ст.] / Отв. ред. Александр Оганович Чубарьян и Габриэль Городецкий. — М., 1999. — С. 270—279. 10. Голдин В.И. Интервенция и антибольшевистское движение на Русском Севере, 1918—1920./ Голдин В.И. - М.: Изд-во МГУ, 1993.- 200 с. 11. Гражданов Ю.В., Зимина В.Д. Союз орлов: Белое дело России и германская интервенция в 1917 - 1920 гг./ Гражданов Ю.В., Зимина В.Д. – Волгоград: Изд-во ВАГС, 1997.- 280 с. 12. Гражданов Ю.Д. Всевеликое войско Донское в 1918 году./ Гражданов Ю.Д. - Волгоград: Изд-во ВАГС, 1997.- 158 с. 13. Дзира І., Пінчук О. Чи була спільна колыска трьох братніх народів (історико-лінгвістичний нарис)/ Дзира І., Пінчук О. // Неопалима купина. — 1993. — № 3—4. 14. Жаворонков А. Об адресах большого террора / Жаворонков А. // Мир образования. — 1996. — №1. — С. 64—69. 15. Жуков Ю.Н. Репрессии и Конституция СССР 1936 года/ Жуков Ю.Н.// Вопросы истории. — 2002. — № 1. — С. 3—26. 16. Заборовский Л.В. 340 лет Переяславской рады. Российско-украинская конференция / Заборовский Л.В. // Отечественная история . — 1995. — № 5. — С.217 – 219. 17. Замулин В. Н., Лопуховский Л.Н. Прохоровское сражение. Мифы и реальность/ Замулин В. Н., Лопуховский Л. Н // Военно-исторический архив. — 2002. — № 9 – 10. 18. Зимина В.Д. Белое движение и российская государственность в период Гражданской войны./ Зимина В.Д. - Волгоград: Изд-во ВАГС, 1997.- 485 с. 19. Ипполитов Г.М. О некоторых тенденциях изучения гражданской войны в России и деятельности РККА в так называемый межвоенный период/ Ипполитов Г.М // Клио. – № 2.- 1999. – С. 335 – 339. 20. Ипполитов Г.М. Белое движение в гражданской войне: постсоветская историография проблемы (некоторые аспекты)/ Ипполитов Г.М. // Актуальные вопросы истории России на пороге XXI века: материалы XXI Всерос. заоч. науч. конф. – С.-Пб.: 2001. – С. 258 – 264. 21. Ипполитов Г.М. Военная, политическая и общественная деятельность Антона Ивановича Деникина в 1890 — 1947 гг. – Вольск: Изд-во ВВВУТ, 1997.)/ Ипполитов Г.М // Клио. – №2 – 1998. – С.303 – 305. 22. Ісаєвич Я.Д. Проблема походження українського народу: історіографічний й політичний аспект/ Ісаєвич Я.Д. //Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність /Зб. наук. праць. — Львів, 1995. — Вип. 2. — С. 3 – 17. 23. Козлов Н. Д. Духовные истоки Победы и их освещение в современной публицистике/ Козлов Н. Д. // Великая Отечественная война: правда и вымысел: Межвуз. сб. / Под ред. Н. Д. Колесова. — СПб., 2000. — С.74—75. 24. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928)/ Кульчицький С. В.– К.: Основи, 1996. - 396 с. 25. Кульчицький С.В. Закономірності еволюції радянської влади

(короткі тези)/ Кульчицький С.В. // Укр. іст. журн. — 2007. — № 6. — С. 181 — 217.

26. *Кульчицький С.В.* Подарунок Сталіна радянському електорату (До 70-річчя «великого терору»)/ Кульчицький С.В. // 3 архівів ВУЧК – ГПУ- НКВД- КГБ. – 2007 - №1. – С.66 – 76.

27. *Малукало А.Н.* Кубанское казачье войско в 1860-1914 гг.: организация, система управления и функционирования, социально-экономический статус./ Малукало А.Н. — Краснодар. Издательство "Кубанькино", 2003. - 216 с.

28. *Моруков М. Ю.* Правда ГУЛАГА из круга первого./ Моруков М.Ю. – М.: Изд-во Алгоритм, 2006. – 192 с.

29. *Моця О.П.* Давньоруська народність/ Моця О.П. // Укр. іст. журн. — 1990. — № 7. — С. 3 — 13.

30. *Никифоров Ю.А.* К вопросу о кризисе в современной российской историографии Великой Отечественной войны / Никифоров Ю.А // Вопросы мировой истории в исследованиях отечественных ученых : Сб. науч. работ аспирантов и соискателей. — М., 2001. — С. 80—96.

31. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / НАН України; Інститут історії України. – К.: Наук. думка, 2005. – 53 с.

32. *Очерки истории* российской внешней разведки : В 6- ти томах. — М., 1995 —1999.

33. *Патриляк І.К., Боровик М.А.* Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду/ І.К.Патриляк, М.А.Боровик. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 590 с.

34. *Пожаров А.И.* КПСС и органы госбезопасности СССР (1953—1964 годы)/ Пожаров А.И. // Обозреватель. 1997. — № 8. — С. 51.

35. *Полторак С.Н.* Основные тенденции изучения истории гражданской войны в России / Полторак С.Н.// Граждан. войны. Полит. кризисы. Внутренние конфликты: история и современность: материалы Всерос. науч.-метод. конф., 17–18 дек. 1998 г., г. Омск. – Омск: 1998. – С. 20 – 24.

36. *Рубльов О.С., Реєнт О.П.* Українські визвольні змагання 1917 – 1921 рр. Україна крізь віки .Т.10./ Рубльов О.С., Реєнт О.П – К.; Альтернативи,1999. – 319 с.

37. *Семененко В.І.* Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917-1922 роки). / Семененко В.І. –Х.: Основа, 1995.- 400 с.

38. *Семенникова Л.* Гражданская война. За что воевали, кто победил?/ Семенникова Л. // Наука и жизнь. - 1995.- №10. – С.42-50.

39. *Скорик А.П.* Многоликость казачества Юга России в 1930-е годы: Очерки истории. / Скорик А.П - Ростов-на-Дону: Изд. СКНЦ ВШ ЮФУ, 2008. - 344 с.

40. *Солдатенко В.Ф.* Українська революція: концепція та історіографія (1918 – 1920 рр.) /Солдатенко В.Ф.– К.: Просвіта, 1999. – 508 с.

41. *Тимошук А. В.* Анархо-коммунистические формирования Н.Махно (сентябрь 1917- август 1921 г.)/ Тимошук А. В. — Симф.: Таврия, 1996. — 190 с.

42. *Тисяча років української суспільно-політичної думки [Текст] : [Док. і матеріали]: У 9 т / [Редкол.: Т.Гунчак (голова, наук. ред.) та ін.]. - К. : Дніпро, 2001.*

43. *Тумшиш М.А.* Еще раз о кадрах чекистов 30-х годов / Тумшиш М.А. // Вопросы истории. — 1993. — № 6. — С.190—191.

44. *Ушаков А.И., Федюк В.П.* Гражданская война. Новое прочтение старых проблем./ Ушаков А.И., Федюк В.П //Исторические исследования в России. Тенденции последних лет. – М.: 1996. – С. 206 – 221.

45. *Храмков Л. В., Храмкова Е. Л.* История тыла Российской Федерации периода Великой Отечественной войны в диссертационных исследованиях 1960—1990-х годов / Храмков Л. В., Храмкова Е. Л.// Проблемы истории Великой Отечественной войны 1941—1945 гг. : Материалы межвуз. науч. конф. — Самара, 2000. — Вып. 6. — С.56 — 62.

46. *Храмкова Е. Л.* Историография Великой Отечественной войны в диссертационных исследованиях / Храмкова Е.Л // Воинский подвиг защитников Отечества: традиции, преемственность, новации : Материалы межрегион. науч.-практ. конф. — Вологда, 2000. — Ч.3. — С. 22—27.

47. *Чухліб Т.* Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. / Чухліб Т. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. — 616 с.

48. *Юрченко И. Ю.* Динамика защит и основные направления диссертационных исследований феномена казачества в первое десятилетие XXI в./ Юрченко И. Ю. // Историческая и социально-образовательная мысль. - 2012. - № 3 – С.45.

49. *Юсова Н. М.* Генеза концепту «давньоруська народність» в радянській історичній науці / Юсова Н.М. // Укр. іст. журн. — 2002. — № 6. - С. 35—64.

50. *Яковенко Н.*

Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії./ Яковенко Н. //Дух і Літера. - 1998. - № 3—4. **51.** Нариси історії Росії: Пер. з рос. / Б. В. Ананьїч, І.Л. Андреев, Є.В. Анісімов та ін.; За заг. ред. О.О.Чубар'яна. Російська академія наук. Інститут всесвітньої історії. - К.: Ніка-Центр, 2007. - 800 с. **52.** История Украины: научно-популярные очерки / под ред. В. А. Смолия. НАН Украины. Институт истории Украины. — М.: ОЛМА Медиа Групп, 2008. — 1070 с. **53.** Історія українського козацтва: Нариси: У 2 Т./ Редкол.: В.А. Смолій (відп.ред.) та ін. – К.: Вид. Дім «Києво – Могилянська академія», 2006.

Надійшла до редколегії 27.11.2012

УДК 930

Розвиток пострадянської історичної науки в Україні та Російській Федерації: визначальні тенденції / Я. В. Мотенко, Є. К. Шишкіна // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Х.: НТУ «ХП», 2012. - № 65 (971). – С. 52-56 – Бібліогр.: 53 назв.

В статті аналізуються дослідження російських і українських учених постсоветського періода, пов'язані з проблемою формування національної історичної концепції. Названі визначальні тенденції розвитку української і російської історичної науки в кінці ХХ – на початку ХХІ вв.

Ключевые слова: историография, концепция, плюрализм, тенденция.

In the paper national historical conception investigations of post-soviet Russian and Ukrainian scientists are analyzed. Main tendencies of Russian and Ukrainian historical science development in the late 20th – early 21st centuries are outlined.

Key words: historiography, conception, pluralism, tendency.